

Wstępne wyniki badań nad rozmieszczeniem *Orchidaceae* na Pojezierzu Iławskim

Preliminary results of the study of contribution to *Orchidaceae* in Iławskie Lake District

PIOTR RUTKOWSKI, KAROLINA SZCZEPANIAK

P. Rutkowski, K. Szczepaniak, Katedra Taksonomii Roślin i Ochrony Przyrody, Uniwersytet Gdański, Al. Legionów 9, 80-441 Gdańsk, e-mail: biopr@univ.gda.pl

ABSTRACT: The preliminary results of detailed floristic research into *Orchidaceae* carried out in Iławskie Lake District are presented. A list includes 14 species from 5 genera. Description of each species involves information about geographical range, phytocenosis, habitat, population size, threat and methods of conservation in the studied area.

KEY WORDS: *Orchidaceae*, Poland, Iławskie Lake District, distribution, habitat, population size, threat, conservation

Wprowadzenie

Rodzina *Orchidaceae* reprezentowana jest we florze Polski przez 31 rodzajów i 45 gatunków, przy czym dwa z nich – *Anacamptis pyramidalis* i *Orchis tridentata* – można uznać za wymarłe, a pozostałe poza *Epipactis helleborine*, *Dactylorhiza majalis* i *D. maculata* są w mniejszym lub większym stopniu narażone na wyginięcie (Szlachetko, Skakuj 1996). Na terenie naszego kraju wszystkie storczyki podlegają całkowitej ochronie gatunkowej.

Pomimo intensywnych badań biologii i ekologii storczykowatych jest jeszcze dość słabo zbadana. Poznanie tempa i zakresu zmian w rozmieszczeniu poszczególnych taksonów tych roślin jest bardzo trudne. Niejednokrotnie poszczególne gatunki wytwarzają pędy podziemne w określonych i wcale nie jednorocznych cyklach rozwojowych. Niektóre przez kilka czy kilkanaście lat wegetują pod ziemią w postaci bulw czy kłączy, jak np. *Epipogium aphyllum*.

Celem prowadzonych badań było zinventaryzowanie stanowisk Orchidaceae na Pojezierzu Iławskim, ocena ich zasobów oraz określenie stopnia zagrożenia.

1. Charakterystyka terenu badań

Dokładne określenie granic Pojezierza Iławskiego, nazywanego też Pojezierzem Ostródzko-Iławskim, jest bardzo trudne. W niniejszym opracowaniu przyjęto granice omawianej jednostki za Kondrackim (1965, 1977). Według tego autora teren Pojezierza należy do większej jednostki geograficznej, złożonej z dwóch równorzędnych krain – Warmii i Mazur, często określanej mianem Pojezierza Mazurskiego. Pojezierze Iławskie zajmuje zachodnią jego część, przechodząc na południu, bez wyraźnej granicy, w rozległą Nizinę Mazowiecką; od wschodu sąsiaduje z Pojezierzem Olsztyńskim, a od północy – z Pobrzeżem Wschodniopomorskim. Zachodnią granicę Pojezierza Iławskiego stanowi Dolina Wisły.

Najwyższym wzniesieniem pojezierza jest Dylewska Góra (313 m n.p.m.), usytuowana 15 km na południe od Ostródy, w sąsiedztwie Grunwaldu. W kierunku wschodnim teren Pojezierza jest lekko falisty o licznych, dość wysokich wzniesieniach sięgających do 235 m n.p.m. (Kuran, Czajkowski 1952). Duże różnice w wysokościach występują wewnątrz całej krainy pojeziernej i tworzą niezwykle charakterystyczną jej cechę. Spływająca z wyniesień, bardzo urozmaicona sieć rzeczna wyłobliła głębokie doliny. Z południowego zachodu ku północnemu wschodowi przebiega ciąg moren czołowych, przeciętych jeziorami rynnowymi, z których największym jest Jeziorak.

Klimat Pojezierza Iławskiego jest stosunkowo surowy – szczególnie na wschodnich krańcach. Średnia temperatura stycznia wynosi od -3°C do -5°C , lipca 16°C do 18°C . Lata są chłodne. Średnia roczna suma opadów nie przekracza 600 mm; najwięcej opadów przypada na lipiec, sierpień i wrzesień. Zwiększające się ku wschodowi wpływy klimatu kontynentalnego, a więc wahania temperatur, przyczyniają się do późnej wiosny i wczesnej jesieni skracając okres wegetacji, ponadto ważnym czynnikiem klimatycznym wpływającym na wegetację są bardzo silne wiatry (Schmuck 1959).

Pojezierze Iławskie to kraina typowo rolnicza. Stopień jej zalesienia jest jednak stosunkowo wysoki i wynosi ok. 26% (Panfil 1985). Zachowały się tu jeszcze względnie duże kompleksy zwartych lasów, głównie w okolicy Ostródy, Iławy, Susza, Dzierzgonia, Kwidzyna i Sztumu. Występują one zwłaszcza na słabych glebach wytworzonych z piasków sandrowych. W kilku mniejszych, izolowanych skupiskach zajmują trudne do uprawy tereny moreny pagórkowatej (Hołdyński i in. 1997).

Największą powierzchnię zajmują bory sosnowe i bory mieszane ze związku *Dicrano-Pinion*, przede wszystkim suboceaniczny bór świeży *Leucobryo-Pinetum*, który porasta duży obszar piaszczystych gleb sandru iławskiego w centralnej części Iławskiego Parku Krajobrazowego. Skrajnie ubogie, często przesuszane, piaszczyste gleby zajmuje chrobotkowy bór suchy *Cladonio-Pinetum*. Zagłębia terenowe w

otoczeniu borów świeżych, pokryte ubogimi glebami organicznymi i organiczno-mineralnymi, porasta zazwyczaj bór bagienny *Vaccinio uliginosi-Pinetum*, rzadziej brzezina bagienna *Betuletum pubescentis*, a w kilku miejscach także bór wilgotny z dominującą trzęślicą modrą *Molinio-Pinetum* (Hołdyński i in. 1997). Bory mieszane dobrze zachowane są w Lasach Taborskich, obszarach leśnych pomiędzy Iławą a Radomnem oraz w lasach położonych na zachód od jeziora Jeziorak, wzdłuż prawie całej długości jego brzegów (Sempioł 1989).

Roślinność torfowiskowa porasta miejsca osuszonych zbiorników wodnych, płaskie, podmokłe brzegi rzek oraz zarastające jeziora. Do najbardziej powszechnych należą torfowiska niskie, położone na płaskich terasach zalewowych cieków i wysychających obszarach zbiorników wodnych, podczas gdy torfowiska wysokie występują głównie na małych, wysychających jeziorach bezodpływowych odciętych od dopływu wód eutroficznych (Sempioł 1989). Zbiorowiska z klasy *Oxycocco-Sphagnetea* występują zazwyczaj niewielkimi płatami mszaru torfowcowego *Sphagnetum magellanicum* lub mszaru z *Ledum palustre* – *Ledo-Sphagnetum magellanicum*. Na zaburzonych siedliskach torfowiskowych wykształcają się niekiedy zbiorowiska z *Eriophorum vaginatum* lub *Molinia caerulea* (Hołdyński i in. 1997).

Olsy i zarośla wierzbowe z klasy *Alnetea glutinosae* w większości przypadków rozwijają się w kontakcie z jeziorami lub w dolinach rzek, gdzie zajmują zagłębienia terenowe z utrudnionym odpływem okresowo stagnujących wód powierzchniowych oraz glebami torfowymi lub torfowo-mineralnymi (Hołdyński i in. 1997).

2. Wyniki

Badania w terenie prowadzono w latach 1996–1998. Przy każdym znalezionym stanowisku storczyków spisywano gatunki im towarzyszące oraz mierzono pH podłoża. Obfitość badanych populacji oznaczono według 3-stopniowej skali:

I stopień – 1–10 egzemplarzy,

II stopień – 11–100,

III stopień – powyżej 100.

Oprócz badań terenowych korzystano z materiałów zielnikowych Katedry Botaniki i Ochrony Przyrody Akademii Rolniczo-Technicznej (ART; obecnie Uniwersytet Warmińsko-Mazurski) w Olsztynie oraz z danych pochodzących z publikacji i rękopisów dr. hab. A. Jutrzenki-Trzebiatowskiego. Koncepcję taksonów i ich nomenklaturę przyjęto za Szlachetko i Skakujem (1996). Zebrany materiał zielnikowy złożono w Zielniku Katedry Taksonomii Roślin i Ochrony Przyrody – UGDA.

Na Pojezierzu Iławskim znaleziono łącznie czternaście gatunków storczyków, reprezentujących pięć rodzajów. Nie zanotowano tu gatunków rzadkich i bardzo rzadkich; wyjątek stanowi *Epipactis purpurata*. Spośród nich siedem to taksony o charakterze typowo leśnym, sześć – łąkowym oraz jeden przejściowy typu leśno-łąkowego. Aż dwanaście gatunków związanych jest z klimatem oceanicznym, a tylko dwa z suboceanicznym. Trzy znalezione gatunki występują wyłącznie w Europie, podczas gdy jedenaście pozostałych należy do taksonów euroazjatyckich.

Zanotowane taksony *Orchidaceae* Pojezierza Iławskiego:

Cephalanthera rubra (L.) L. C. Rich.
Dactylorhiza incarnata (L.) Soó
D. maculata (L.) Soó
D. maculata subsp. *fuchsii* (Druce) Hyl
D. majalis (Rchb.) Hunt & Summerh.
D. x vermeuleniana Soó = (*D. majalis* x *D. maculata* s.str.)
D. braunii (Halacsy) Borsos & Soó = (*D. majalis* x *D. maculata* subsp. *fuchsii*)
Epipactis helleborine (L.) Crantz
E. palustris (Will.) Crantz
E. purpurata Sm.
Neottia nidus-avis (L.) L. C. Rich.
N. ovata (L.) Bluff & Fingerh.
Platanthera bifolia (L.) L. C. Rich.
P. chlorantha (Custer) Rchb. f.

Szczegółowe rozmieszczenie, zasoby i zagrożenia

1. *Cephalanthera rubra* (L.) L. C. Rich.

Geografizm: śródziemnomorsko-umiarkowany, oceaniczny; Europa, zachodnia Azja.

Stanowiska i zasoby:

- ok. 0,5 km od Giętłewa, niedaleko Marwałdu, w lesie grądowym (21.07.1966, ART).

2. *Dactylorhiza incarnata* (L.) Soó

Geografizm: gatunek śródziemnomorsko-borealny, oceaniczny; Europa, zachodnia Azja.

Stanowiska i zasoby:

- ścieżka wzdłuż Jeziora Płaskiego za miejscowością Polajny, III,
- okolice miejscowości Dobrzyki, wzdłuż kanału łączącego jezioro Ewingi z Jeziorakiem, (I),
- przy drodze Jerzwałd–Dobrzyki w obniżeniach terenu, II,
- przy drodze Jerzwałd–Dobrzyki, bezpośrednio przy miejscowości Dobrzyki, I,
- wśród pasa turzyc nad jeziorem Karaś (22.06.1954, ART),
- na SE od miejscowości Sąpy, na brzegu zabagnionej łąki środkowej (Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989),
- na S od Prabut, między szosą a Jeziorem Gryżymowskim Zachodnim, na podmokłej łące (Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989),
- na E od Piotrkowa, na łące (Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989),
- na SW od Rogowa, na uroczysku Rogowo, na wierzchołku moreny dennej porciętej głęboko jarami i wąwozami dopływów rzeki Kowalewki (Jutrzenka-Trzebiatowski 1998),
- Iławski Park Ekologiczny w dolinie rzeki Wąskiej koło Paślęka (Jutrzenka-Trzebiatowski 1998),

- niedaleko miejscowości Surowe i Kwitajny, w zachodniej części uroczyska Markowo (Jutrzenka-Trzebiatowski 1998),
  - na E od miejscowości Majki, od strony wschodniej pagórkowatej moreny dennej (Jutrzenka-Trzebiatowski 1998).
- Gatunek niezbyt często spotykany, zawsze jako podgatunek typowy.

Gleby: od świeżych do mokrych o pH 5,0–7,5.

Zbiorowiska: płaty z *Cirsio-Polygonetum* w różnym stopniu zmienione, łąkowe z zaroślami olszowymi i wierzbowymi oraz fitocenozy z *Molinio-Arrhenatheretea* (z dominacją *Holcus lanatus*), *Phragmitetea*, a także zbiorowiska z *Agropyro-Rumicion crispi*.

3. *Dactylorhiza maculata* (L.) Soó

Geografizm: śródziemnomorsko-borealny, oceaniczny; Europa.

Stanowiska i zasoby:

- torfowisko przy jeziorze Łabędzie, nadleśnictwo Susz, obręb Jeziorna, oddz. 103 (jeden okaz),
- niedaleko Jerzwałdu, w nadleśnictwie Susz, w oddz. 52 oraz 57 (populacja liczyła ponad 100 osobników, jednak w skupieniach nie przekraczających zwykle 10 sztuk),
- na Wzgórzach Dylewskich między Domkowem a Kitnowem, na łące między drogą i rzeką Grabianką zwanej uroczyskiem Domkowo (22.05.1975, ART),
- między Gietlewem a Klonowem na N od Marwałdu, na łące wzdłuż rzeki Młyńskiej Wkry (12.05.1975, ART),
- na SE od miejscowości Sąpy, na brzegu zabagnionej łąki śródleśnej (Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989),
- niedaleko Jerzwałdu, w nadleśnictwie Susz w oddz. 32, między Jerzwałdem i jeziorem Rucewo Wielkie, na skraju lasu łąkowego (Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989).

Gleby: umiarkowanie wilgotne, o pH 6,0–7,0.

Zbiorowiska: olsy, zarastające olszą i wierzbami łąki oraz zbiorowiska z *Holcus lanatus* ze związku *Calthion*, a także inne zbiorowiska łąkowe z klasy *Molinietalia*, w różnym stopniu zmienione.

4. *Dactylorhiza maculata* subsp. *fuchsii* (Druce) Hyl.

Geografizm: gatunek przyśródziemnomorsko-borealny, suboceaniczny; Europa, Syberia.

Stanowiska i zasoby:

- niedaleko miejscowości Dolina, łąka z *Molinio-Arrhenatheretea*, II,
- wzdłuż brzegu jeziora Rucewo Wielkie, na skraju olsu, I,
- nadleśnictwo Susz w oddz 103/104, na turzycowisku, II,
- na uroczysku Domkowo (ART),
- między miejscowością Surowe i Niebrzydowo, w zachodniej części uroczyska Markowo (Jutrzenka-Trzebiatowski 1998),
- na Wzgórzach Dylewskich, między Gietrzwałdem a Kitnowem, w łągu *Alnetum boreale*,

- przy rzece Grabiance, koło szosy (15.07.1969, ART).

Gleby: kwaśne, o pH rzędu 5,0–5,5, od silnie do słabo wilgotnych.

Zbiorowiska: fitocenozy z *Alnetea glutinosae* oraz z *Calthion* – silnie zniekształcone.

5. *Dactylorhiza majalis* (Rchb.) Hunt & Summerh.

Geografizm: gatunek śródziemnomorsko-górski, oceaniczny; Europa, zachodnia Azja.

Stanowiska i zasoby:

- Jerzwałd, łąka i ols po obu stronach kanału, I, oraz w oddz. 57 nadleśnictwa Susz, III,
- na torfowisku przy jeziorze Jasne, II,
- okolice wsi Siemiany, na torfowisku (jeden okaz),
- za wsią Polajny (dwa okazy),
- miejscowość Kołodzieje na S od Prabut, podmokła łąka między szosą a Jeziorem Gryżymowskim Zachodnim (24.06.1980, ART),
- na uroczysku Rogowo I (Jutrzenka-Trzebiatowski 1998),
- Iławski Park Ekologiczny w dolinie rzeki Wąskiej (Jutrzenka-Trzebiatowski 1998),
- na uroczysku Majki (Jutrzenka-Trzebiatowski 1998),
- okolice jeziora Karaś (Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989),
- koło miejscowości Sąpy, przy ujściu kanału do jeziora Dauby (Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989),
- na łąkach koło miejscowości Barty, przy jeziorze Modrym (Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989).

Gleby: bardzo kwaśne do lekko zakwaszonych, sporadycznie obojętne, zawsze jednak silnie wilgotne.

Zbiorowiska: łąkowo-zaroślowe z udziałem olszy i wierzby, a także zbiorowiska łąkowe z dominacją *Holcus lanatus* ze związku *Calthion*.

6. *Dactylorhiza x vermeuleniana* Soó

D. majalis (Rchb.) Hunt & Summerh. x *D. maculata* (L.) Soó s.str.

Stanowisko i zasoby:

- Jerzwałd, nadleśnictwo Susz oddz. 52 oraz 57, bardzo nieliczne, pojedyncze osobniki, II.

Gleby: lekko kwaśne do obojętnych, słabo wilgotne.

Zbiorowiska: łąkowe z klasy *Molinietalia*, silnie zniekształcone.

7. *Dactylorhiza x braunii* (Holacsy) Borsos & Soó

(*D. majalis* (Rchb.) Hunt & Summerh. x *D. maculata* subsp. *fuchsii* (Druce) Hyl)

Stanowisko i zasoby:

- Jerzwałd – 300 m na N przy strumyku wypływającym z jeziora Rucewo Wielkie, las łąkowy i pastwisko przy gospodarstwie (01.06.1983, ART),
- Jerzwałd koło Zalewa, w olsie (24.05.1983, ART).

8. *Epipactis helleborine* (L.) Crantz

Geografizm: gatunek śródziemnomorsko-borealny, oceaniczny; Europa, zachodnia Azja, północna Afryka, zawleczony do północnej Ameryki.

Stanowiska i zasoby:

- wzdłuż drogi Bądze–Jerzwałd, III,
- nadleśnictwo Susz, oddz. 205, w okolicach leśniczówki Szwałewo, II,
- na brzegach jezior Januszewskie, II, oraz Bucznik (3 osobniki),
- na uroczysku Zakręty, przy drodze między Starym Dzierzgoniem a Starym Miastem, w grądzie niskim (14.08.1973, ART),
- nadleśnictwo Kruki Pasłęckie koło miejscowości Surowe (Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989),
- na uroczyskach Rogowo I, Borzynowo I, Kopina, Markowo, Chojnik (Jutrzenka-Trzebiatowski 1998),
- na uroczysku Buczyniec koło miejscowości Drulity (Jutrzenka-Trzebiatowski 1998),
- przy jeziorze Karaś (Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989),
- na uroczysku Rogowo II – na S od miejscowości Rogowo (Jutrzenka-Trzebiatowski 1998),
- na terenie Parku Ekologicznego (Jutrzenka-Trzebiatowski 1998).

Gleby: żyzne, lekko kwaśne, wilgotne. Występują głównie na siedliskach żywnych buczyn oraz na siedliskach pogrądowych.

Zbiorowiska: *Prunello-Plantaginetum* oraz fitocenozy z *Molinio-Arrhenatheretea* i *Fagetalia*.

9. *Epipactis palustris* (Will.) Crantz

Geografizm: przyśródziemnomorsko-umiarkowany, oceaniczny; Europa, zachodnia Azja.

Stanowiska i zasoby:

- nadleśnictwo Susz, obręb Jeziorna, w oddz. 103, turzycowisko przy jeziorze Łabędzie, stanowisko o bardzo nielicznej populacji, ok. 15 osobników,
- koło Sąp w wielu zabagnionych miejscach (Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989),
- od strony północnej jeziora Łabędzie, na torfowisku przejściowym (Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989),
- na łące od strony wschodniej jeziora Piotrkówko (Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989),
- przy jeziorze Karaś (Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989),
- na uroczysku Borzynowo II (Jutrzenka-Trzebiatowski 1998),
- w zachodniej części uroczyska Markowo (Jutrzenka-Trzebiatowski 1998).

Gleby: obojętne do lekko kwaśnych, rzadziej zasadowe; silnie uwodnione.

Zbiorowiska: fitocenozy z *Caricetalia davallianae*.

10. *Epipactis purpurata* Sm.

Geografizm: przyśródziemnomorsko-umiarkowany, suboceaniczny; Europa, w Polsce osiąga północną granicę zasięgu.

Stanowiska i zasoby:

- na uroczyskach Rogowo I, Rogowo II, Borzynowo I, Borzynowo II, Chojnik (Jutrzenka-Trzebiatowski 1998),
- na uroczysku Kopina, II (Jutrzenka-Trzebiatowski 1998, Szlachetko npbl. 1996–1998),
- zachodnia część uroczyska Markowo (Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989),
- na uroczysku Dobrocin (Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989),
- leśnictwo Nowy Dwór, oddz. 237, na SE od Dobrocina (Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989),
- w rezerwacie Kruki Pasłęckie przy szosie Surowe–Kwitajny (Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989),
- ok. 1 km na N od Surowego (Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989),
- zachodnia część uroczyska Bronki przy szosie Księżno–Nowica (Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989),
- przy miejscowości Leśnica koło Małdyt (Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989).

Zbiorowiska: cieniste lasy łąkowe.

11. *Neottia nidus-avis* (L.) L. C. Rich.

Geografizm: przyśródziemnomorsko-umiarkowany, oceaniczny; Europa, zachodnia Syberia.

Stanowiska i zasoby:

- Polesie koło Prabut, przy torach i na brzegu lasu (ART),
- Rudzienice, w łądze (ART),
- w okolicach Gardzienia (ART),
- na uroczyskach Rogowo I, Rogowo II, Borzynowo I, Kopina, Majki, Brzozówka, Buczyniec (Jutrzenka-Trzebiatowski 1998),
- zachodnia część uroczyska Markowo (Jutrzenka-Trzebiatowski 1998),
- półwysep Krzywy Róg na jeziorze Jeziorak (ART),
- nadleśnictwo Susz, obręb Jeziorna, oddz. 110 (ART),
- leśnictwo Tabórz, oddz. 53, *Pino-Quercetum* (ART).

Zbiorowiska: w łądze typowym, rozproszonym na całym pojezierzu.

12. *Neottia ovata* (L.) Bloff & Fingerh.

Geografizm: śródziemnomorsko-borealny, oceaniczny; Europa, zachodnia Azja.

Stanowiska i zasoby:

- Jerzwałd, nadleśnictwo Susz, oddz. 103, na turzycowisku (jeden osobnik),
- przy strumyku 0,5 km na N od zatoki Widłagi (Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989),
- u ujścia Jeziora Płaskiego do Jezioraka (Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989),
- leśnictwo Zieleń, oddz. 96 i 97 (Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989),

- przy wschodnim brzegu zatoki jeziora Gaudy (Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989),
- na uroczysku Piekło, przy połudnowej zatoce jeziora Piekło koło Boreczna (Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989),
- rezerwat Karaś – zatorfienie w południowej części jeziora (18.07.1954, ART).
Gleby: umiarkowanie wilgotne i lekko kwaśne.
Zbiorowiska: *Caricetalia davallianae*; przywiązana do łągu olszowego.

13. *Platanthera bifolia* (L.) L. C. Rich.

Geografizm: śródziemnomorsko-borealny, oceaniczny; Europa, W Azja.

Stanowiska i zasoby:

- półwysep oddzielający jeziora Widłagi i Jeziorak, nieliczna populacja liczy ok. 13 osobników, rosnących z reguły pojedynczo w znacznych odległościach od siebie,
- Jerzwałd, nadleśnictwo Susz oddz. 1a i 12 a, od strony zachodniej jeziora Rucewo Wielkie, w grądzie trzcinnikowym (Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989),
- w okolicy Prabut (ART),
- na uroczysku Podlasie koło Prabut (Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989),
- na uroczysku Frydrychowo, na W od Trumiejek (Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989),
- na uroczysku Rogowo I (Jutrzenka-Trzebiatowski 1998),
- na uroczysku Kopina – między miejscowościami Kupin i Cieszyniec (Jutrzenka-Trzebiatowski 1998),
- na uroczysku Ludwikowo koło Kisielic (Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989).
Gleby: umiarkowanie wilgotne i lekko kwaśne.
Zbiorowiska: żyzne buczyny, w prześwietlonych lasach grądowych, na okrajkach i wyrębach.

14. *Platanthera chlorantha* (Custer) Rchb.

Geografizm: gatunek śródziemnomorsko-borealny, oceaniczny; Europa.

Stanowiska i zasoby:

- Jerzwałd, nadleśnictwo Susz, oddz. 20 b, obręb Jeziorno, ok. 0,5 km na SW od zachodniej strony jeziora Rucewo Wielkie w *Stellario-Carpinetum typicum* (ART),
- Jerzwałd koło Zalewa, w lesie liściastym (ART),
- na uroczysku Dobrocin, na N od Woli Kudypskiej, między Małdytami a Dobrocinem (ART),
- na uroczysku Głądy koło Tylkowa, na SW od Wilamowa (ART),
- od strony zachodniej Jezioraka, między jeziorem Gardzień a Jerzwałdem (Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989),
- na uroczyskach Frydrychowo koło Trumiejek, Podlasie i Ośno na zachód od Prabut, Piekło koło Boreczna, Markowo, Bronki przy szosie Książno–Nowica, Jamy (Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989),
- w dawnym nadleśnictwie Tarda: na uroczysku Huta Wielka przy jez. Dauby (Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989),

- na uroczyskach Rogowo I, Kopina, Majki, Buczyniec (Jutrzenka-Trzebiatowski 1998),
- na uroczysku Borzynowo I, między wsiami Borzynowo i Aniołowo (Jutrzenka-Trzebiatowski 1998),
- na uroczysku Borzynowo II, na skraju gminy na E od Borzynowa (Jutrzenka-Trzebiatowski 1998),
- Park Ekologiczny w dolinie rzeki Wąskiej, w lesie klonowo-lipowym na jej zboczu, koło osady Gołąbki (Jutrzenka-Trzebiatowski 1998),
- na uroczysku Brzozówka – na SE od Zielonki Pasłęckiej, na najwyższej wyniesionej partii moreny dennej (Jutrzenka-Trzebiatowski 1998),
- na uroczysku Chojnik koło osady Kudyny, w pobliżu źródeł rzeki Sały (Jutrzenka-Trzebiatowski 1998),
- nadleśnictwo Susz, oddz. 229 (Studenckie Naukowe Koło Botaniczne U.G.),
- nadleśnictwo Susz, oddz. 246, przy torfowisku Gaudy (Studenckie Naukowe Koło Botaniczne U.G.).

Zbiorowiska: gatunek przywiązany do cienistych lasów grądowych.

Analiza fitocenotyczna

W wyniku badań przeprowadzonych na Pojezierzu Iławskim stwierdzono, że gatunki z rodziny *Orchidaceae* występują w zbiorowiskach należących do sześciu klas fitosocjologicznych. O ile określenie pozycji syntaksonomicznej związków w ich obrębie jest łatwe, o tyle bardzo utrudniona jest identyfikacja poszczególnych fitocenoz z syntaksonami podstawowymi. Ogromna większość płatów jest w mniejszym lub większym stopniu zmieniona przez działalność człowieka.

W takich, poddanych silnej antropopresji zbiorowiskach najczęściej spotkać można *Dactylorhiza majalis*, *D. maculata* s.str., *D. incarnata* oraz *D. x vermeuleniana*. Co interesujące, *D. incarnata* szczególnie licznie występuje w półnaturalnych zbiorowiskach budowanych przez rozlogowe trawy i płożące się rośliny dwuliścienne, w miejscach okresowo zalewanych i przeważnie wypasanych. Do storczykowatych, którym nie przeszkadza sąsiedztwo człowieka, zaliczyć można również *Epipactis helleborine*, którego najliczniejsze populacje notowano wzdłuż dróg biegnących przez tereny leśne w obszarze siedliskowym grądu oraz żyznej buczyny, w płatach *Prunello-Plantaginetum*. Gatunki z rodzaju *Dactylorhiza* spotkać można w stosunkowo słabo zmienionych płatach *Cirsio-Polygonetum*, stopniowo opanowywanych przez zarośla olszowe i wierzbowe.

Biorąc pod uwagę gatunki leśne i łąkowe, nie można w sposób jednoznaczny określić dominującej grupy siedliskowej. Spośród trzynastu znalezionych taksonów sześć stanowią gatunki łąkowe, a siedem – leśne, przywiązane głównie do grądów, a czasem do olszyn.

Większość występujących na terenie pojezierza storczykowatych należy do grupy posiadającej szeroką amplitudę ekologiczną, jak np.: gatunki z rodzaju *Dactylorhiza*, *Epipactis helleborine* czy *Neottia ovata*. Niemal wszystkie z notowanych takso-

nów rosną na glebach umiarkowanie lub silnie kwaśnych. Wyjątek stanowią *Epipactis palustris* (odczyn podłoża ok. pH 7) oraz *E. purpurata*.

Storczykowate Pojezierza Iławsko-Ostródzkiego generalnie unikają gleb suchych, a optimum warunków ich rozwoju przypada na gleby świeże, wilgotne, a nawet mokre. Biorąc pod uwagę wymagania troficzne, wyróżnić można dwie grupy gatunków: gatunki gleb żyznych, np. *Epipactis palustris* i *Neottia nidus-avis*, oraz taksony tolerujące również ubogie podłoże, jak *Neottia ovata* i *Epipactis helleborine*.

Zagrożenia i ochrona

Podstawowym zagrożeniem dla istnienia gatunków *Orchidaceae* na Pojezierzu Iławsko-Ostródzkim jest – podobnie jak w skali całego kraju – działalność człowieka najczęściej związana z urbanizacją terenów. Jest to tak samo niebezpieczne dla gatunków leśnych, jak i łąkowych. Proces rozbudowy miast, a także wsi na obszarze pojezierza nie przebiega wprawdzie w szybkim tempie, jednak poszczególne osady systematycznie powiększają swoje granice. Na terenie pojezierza prowadzone są również odwadniające prace melioracyjne, co powoduje szybkie kurczenie się powierzchni podmokłych i wilgotnych, dogodnych do wegetacji storczykowatych.

Kolejnym problemem jest stopniowy wzrost zainteresowania turystów terenami Pojezierza Iławskiego. Wysoka frekwencja turystyczna wraz z powszechnie słabą znajomością gatunków chronionych oraz atrakcyjnością kwiatów bywa niejednokrotnie przyczyną silnego przetrzebienia i tak niezbyt licznych populacji *Orchidaceae*. Choć, paradoksalnie, największe ich skupienia zanotowano w pobliżu miejsc o wzmożonej antropopresji (drogi, wsie, pola, intensywnie użytkowane łąki).

Szczególnie zagrożone są małe populacje leżące poza terenami objętymi ochroną prawną oraz znajdujące się w pobliżu wsi i miast, np. w okolicach Pasłęka i Morąga. Obecnie w okolicach Pasłęka istnieje park ekologiczny, który ma być wstępem do utworzenia tam parku krajobrazowego. Powstanie podobnego parku ekologicznego planowane jest w okolicach Morąga. Na terenie Pojezierza Iławskiego założone zostały dwa parki krajobrazowe: w centralnej części znajduje się Iławski Park Krajobrazowy, a na południu Park Krajobrazowy Wzgórz Dylewskich.

*Praca zrealizowana
w ramach projektu badawczego finansowanego przez
Komitet Badań Naukowych (grant nr 0946/PO4/98/15).*

Summary

In Iławskie Lake District 14 orchid species from 5 genera: *Cephalanthera*, *Dactylorhiza*, *Epipactis*, *Neottia* and *Platanthera* have been found. Any rare or very rare species have not been noted. In the studied area, the identified taxa occur in 6 syntaxonomic plant associations. However, most of the phytocenoses indicated is changed to a different degree by anthropopression.

Literatura

- HOŁDYŃSKI C., JUTRZENKA-TRZEBIATOWSKI A., POLAKOWSKI B. 1997. Roślinność rzeczywista Parku Krajobrazowego Pojezierza Iławskiego. – ART Olsztyn: 1–36.
- JUTRZENKA-TRZEBIATOWSKI A., DZIEDZIC J. 1989. Stosunki florystyczne Pojezierza Iławskiego. – Acta Acad. Agricult. Techn. Olst., Agricultura 48: 37–74.
- JUTRZENKA-TRZEBIATOWSKI A. 1998. Charakterystyka flory doliny rzeki Pasłęki. Msc. Olsztyn.
- KONDRACKI J. 1965. Geografia fizyczna Polski. PWN, Warszawa, ss. 473.
- KONDRACKI J. 1977. Regiony fizyczno-geograficzne Polski. Wyd. UW, Warszawa, ss. 342.
- KURAN J., CZAJKOWSKI S. 1952. Kajakiem po Warmii i Mazurach. SIW „Kraj”, Warszawa, ss. 22.
- PANFIL J. 1985. Pojezierze Mazurskie. WP, Warszawa, ss. 102.
- SCHMUCK A. 1959. Zarys klimatologii Polski. PWN, Warszawa, ss. 122.
- SEMPIOŁ W. 1989. Krajobraz geograficzny Pojezierza Iławskiego. – WSP Olsztyn: 27–35.
- SZLACHETKO D.L. 1985. Storzycowate (*Orchidaceae*) wschodniej części Pobrzeża Kaszubskiego. Msc. Praca magisterska wykonana w Katedrze Ekologii Roślin i Ochrony Przyrody UG, Gdynia.
- SZLACHETKO D.L., SKAKUJ M. 1996. Storzycy Polski. Sorus, Poznań, ss. 248.